

İbn Seb'în'in Vasiyeti: Vasiyyetu İbn Seb'în li Eshâbihî

Ömer BOZKURT*

İbn Sab'în's Testament: Wasiyyatu Ibn Sab'in li Ashâbihî

Citation/©: Bozkurt, Ömer, (2013). İbn Sab'în's Testament: Wasiyyatu Ibn Sab'in li Ashâbihî, Mîlel ve Nihal, 10 (1), 187-210.

Abstract: In the history of Islamic thought, a great number of philosophers had testaments (al-wasiyya). These philosophers' testaments are mostly not juridical. Rather, these testaments are significant works on the grounds that they contain the essence of philosophers' thoughts and their major advices. The same condition goes with Ibn Sab'in's tractate titled Wasiyyatu Ibn Sab'in li ashâbihî. In this study, first of all, we will evaluate Ibn Sab'in's "wasiyya" according to its form, language, style, method and content. Next, we will include Turkish translation of this "wasiyya" and its original text in our study.

Key Words: İbn Sab'în, Testament (al-wasiyyah), Islamic Philosophy, Philosophy of Sufism.

Atıf/©: Bozkurt, Ömer, (2013). İbn Seb'în'in Vasiyeti: Vasiyyetu İbn Seb'în li Eshâbihî, Mîlel ve Nihal, 10 (1), 187-210.

Öz: İslam düşünce tarihinde birçok filozofa ait vasiyetler bulunmaktadır. Filozofların bu vasiyetleri, büyük çoğunlukla fikhî nitelikte vasiyetler de-

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı [omerbozkurt21@gmail.com]

ğildir. Bunlar genelde filozofların düşüncelerinin özünü ve en temel tavsiyelerini içermesi açısından dikkate değer eserlerdir. Aynı durum, İbn Seb'în'in Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî adlı risalesi için de geçerlidir. Bu çalışmada öncelikle İbn Seb'în'in Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî adlı vasiyetini, şekilsel açıdan, dil, üslup, metot ve içerik bakımlarından değerlendirileceğiz. Daha sonra bu risalenin çevirisini Arapça metniyle birlikte çalışmamıza ilave edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İbn Seb'în, Vasiyet, İslam Felsefesi, Tasavvuf Felsefesi.

Giriş

İslam düşüncesinde birçok filozofa ait vasiyet bulmak mümkündür. İbn Miskeveyh (ö.1030), İbn Sina (ö.1037), Gazzâlî (ö.1111), Sühreverdî (ö.1191), Fahrettin Râzî (ö.1209), İbn Arabî (ö.1240) vb. şahsiyetlere ait vasiyetler örnek olarak verilebilir. Bu vasiyetlerin büyük çoğunluğu Türkçemize kazandırılmış durumdadır.¹ Bu vasiyetlere bakıldığında, bunların fikhî anlamda birtakım maddi terekelerle ilgili taksimatları içeren vasiyetler olmadığı açıkça görülür. Daha çok manevi terekeleri, yani nasihatleri, tavsiyeleri ve ahlakî öğütleri içeren bu vasiyetler, aynı zamanda vasiyet sahibinin yaşamının ve görüşlerinin âdeta bir özetini barındırmaktadır. Bu açıdan bakılınca, sözü geçen düşünürlerimizin vasiyetlerini diğer eser ve risalelerinden ayıran en önemli özelliklerinin, öz bilgiler içermesi ve muhtemelen ömürlerinin sonunda yazıldıkları için kendilerinin nihaî bazı görüşlerini barındırmasıdır. Bu vasiyetler aynı zamanda birer ahlakî öğüt yumakları olmalarıyla bir tür nasihatname olarak da görülebilir. İlâveten, ifade ediliş biçimleri ve üslupları bakımından çoğu cümlesi birer aforizma niteliğindedir. Ayrıca bu kadar çok sayıda vasiyetin varlığı vasiyet yazmanın

¹ İbn Miskeveyh, *İbn Miskeveyh'in Vasiyeti*, (Ebu Hayyan et-Tevhidî'nin *el-Mukâbesât* eserinin içerisinde), *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Çev. Mahmut Kaya, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.269-271; İbn Sina, *el-İşârât ve't-tenbihât*, Çev. A. Durusoy, M. Macit, E. Demirli, Litera Yay., İstanbul, 2005, s.204; Gazzâlî, *Gazzâlî'nin Vasiyeti*, (Gazzâlî'nin *Kitâbu'l-İmlâ fi işkâlâti'l-İhyâ* eseri içerisinde), *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Çev. Mahmut Kaya, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.409-412; Sühreverdî, *İşrâk Felsefesi Hikmetu'l-İşrâk*, Çev. Tahir Uluç, İz Yay., İstanbul, 2012, s.221-222; Fahrettin Râzî, "Fahrettin Râzî'nin Vasiyeti", (Haz. ve Çev. M. Cüneyt Kaya) *Bilim ve Sanat Vakfı Bülten*, y.16, sy. 56, (Eylül-Aralık 2005) s.65-66; Muhyiddin İbnu'l-Arabî, *Kitabu'l-Vasâyâ Futuhât Deryasından Vasiyetler-1*, Çev. Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, Kitsan Yay., İstanbul, 1999; krş. İbn Arabî, *Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Mısır, 1854, c.4, ss.492-611.

İslam filozofları veya düşünürleri için âdet haline geldiğini ve bir bakıma ortaya bir vasiyet kültürünün çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla İslam filozoflarına ait vasiyetlerden henüz ortaya çıkarılmayanlarının gün yüzüne çıkarılması, elimizde olanlarının çeviri ve tahlillerinin yapılması, vasiyetlerin filozofun tüm felsefesi bağlamında irdelenmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hakkında son zamanlarda daha fazla çalışmalar yapılmasına rağmen henüz yeterli düzeye ulaşmayan² Endülüs'ün önemli sûfi-filozoflardan Mürsiyeli Abdülhakk İbn Seb'in'in (1217-1271) vasiyetine dikkat çekmek, vasiyet kültürüne bir katkı olması bakımından önem arz etmektedir. Zira bu vasiyet diğer vasiyetlerde görülen birtakım önemli özellikleri barındırması açısından bizce vurgulanmayı hak etmiştir. Hatta bu vasiyetin, ilave olarak, tasavvufî yönü oldukça güçlüdür. Daha önce yapılmış birkaç çalışmada bu vasiyete çok az sayıda atıflarla dikkat çekilmiş olsa da bunlar, risalenin içeriğini bütünüyle yansıtacak nitelikte olamamıştır. Ayrıca söz konusu vasiyet henüz Türkçeye de kazandırılmış değildir. İşte tüm bu eksikliklerin giderilmesi amacıyla, çalışmamızda İbn Seb'in'in *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî* adlı risalesini, önce tahkikleri, baskıları, hakkındaki farklı görüşleri, yapısı, üslubu, niteliği gibi teknik açılardan ele alacak, ardından içeriğini İbn Seb'in'in diğer eserleri ve hakkında yapılan çalışmalar doğrultusunda tahlil edeceğiz. Çalışmanın sonunda ise bu vasiyetin çevirisini ve Arapça metnini vereceğiz.

1. Risale Hakkında

Her şeyden önce İbn Seb'in'in *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî* adlı risalesinin ismi konusunda farklı görüşlere işaret etmemiz gerekmektedir. Abdurrahman Bedevî bu eserin ismini "Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî" şeklinde belirtmiştir. Ebu'l-Vefâ Taftazânî ise eserin hem ismi hem de içeriği konusunda farklı bir yorumda bulunmuştur. Ona göre İbn Seb'in'in vasiyetini içeren yedi adet kü-

² İbn Seb'in hakkında yapılan çalışmalarla ilgili olarak bkz. Ömer Bozkurt, "İbn Seb'in ve Hakkında Yapılan Çalışmalar", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.191-206.

çük risale vardır ve bunların özel bir ismi de yoktur.³ Taftazânî, bu risaleleri listelerken ilk sıradaki vasiyete sadece “İçerisinde İbn Seb’în’in öğrencileri ve takipçilerine seslendiği vasiyeti” şeklinde genel bir cümleyle isim vermiştir. Bu risale Bedevî’nin neşrindeki risaleyle aynıdır.⁴ Ancak Taftazânî, sıraladığı diğer risaleleri, risalenin ilk cümlesiyle belirginleştirmiştir. İlk risaleden sonra sıraladığı ikinci ve üçüncü risale, Bedevî’nin neşrindeki vasiyet risalesinin içerisindeki paragraflara karşılık gelmektedir. Taftazânî’nin bunların dışında vasiyet olarak gördüğü ve geriye kalan dört risaleden üçü, Bedevî’nin neşrinde başlı başına birer risale olarak yer almıştır. Taftazânî’nin vasiyet dediği risalelerden dördüncü sıradaki risale ise Bedevî neşrinde isimsiz risalelerin dördüncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Taftazânî’nin beşinci sırada belirttiği vasiyet ise Bedevî neşrinde isimsiz risalelerin beşincisidir.⁶ Taftazânî’nin altıncı sırada saydığı vasiyet, Bedevî’nin neşrinde yoktur. Zaten bu risaleye ulaşamadığını Taftazânî de söylemekte, sadece başından bir cümle vererek bu risaleyi İbn Hafîb ve Makarrî’nin de belirttiğini kaydetmektedir.⁷ Taftazânî’nin yedinci sırada saydığı vasiyet ise Bedevî’nin neşrinde isimsiz risalelerin altıncusudur.⁸ Bedevî’nin vasiyet dışında başlı başına birer risale kabul ettiği bu risalelerin içeriğine ve üslubuna baktığımızda vasiyet risalesinden farklı olduğu görülmektedir. Her ne kadar Taftazânî de bu risaleleri Bedevî’nin neşrettiğini söylese de onun tasnifine uymaz.

İbn Seb’în üzerine çalışma yapan Muhammed Yasir Şeref ise İbn Seb’în’e ait iki vasiyetten söz eder.⁹ Bunlardan biri, farklı bir isme sahip olsa da Bedevî’nin kastettiğiyle aynıdır. İsmi “Kelâmu-

³ Ebu’l-Vefâ Taftazânî, *İbn Seb’în ve felsefetuhu’s-sûfiyye*, Daru’l-Kitabî’l-Lübnani, Beyrut, 1973, s. 132-139.

⁴ Taftazânî, *İbn Seb’în ve felsefetuhu’s-sûfiyye*, s. 132; İbn Seb’în, *Resailu İbn Seb’în*, Tahkik: Abdurrahman Bedevî, Daru’l Mısriyye, Kahire, 1956, s.312-315.

⁵ İbn Seb’în, *Resailu İbn Seb’în*, s. 283-297.

⁶ İbn Seb’în, *a.g.e.*, s. 298-307.

⁷ Taftazânî, *İbn Seb’în ve felsefetuhu’s-sûfiyye*, s.138.

⁸ İbn Seb’în, *Resailu İbn Seb’în*, s. 308-311.

⁹ Muhammed Yasir Şeref, *Felsefetu’l-vahdeti’l-mutlaka inde İbn Seb’în*, Daru’r-Reşid, Irak, 1981, s.37.

hu fi vasâya li eshâbihî” şeklindedir. Söz ettiği ikinci vasiyet ise “Kelâmuhu li vasiyyetin” adıyla ve Bedevî'deki neşirde, ismi belli olmayan risalelerden beşincisine denk gelmektedir. Yasir Şeref bu noktada Taftazânî'ye benzer bir tavır sergilemiştir.

Biz bu çalışmamızda Bedevî'nin neşirindeki vasiyeti esas alacağız. Bu da Taftazânî'nin belirlediği ilk üç vasiyet risalelerine denk gelmektedir. Dolayısıyla Taftazânî'nin ayrı ayrı gördüğü bu üç risaleyi Bedevî gibi bir bütün olarak kabul edeceğiz. Taftazânî bu risalenin nüshasının (üç risaleden oluşan vasiyet) Teymuriye Kütüphanesi'nde bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁰

Bedevî'nin *Resailu İbn Seb'in* adıyla neşrettiği eserin içerisinde on sekizinci sırada yer bulan *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî* adlı risale, klasik tarzda ve âdet olduğu üzere besmele ve salve ile başlar. Genel üslup olarak diğer risalelerinden büyük bir farklılık göstermez. Çok açık ve anlaşılır ifadeleriyle birlikte, oldukça kapalı cümleleri de barındırmaktadır. Tekrar eden kelimeler, peşi sıra giden mantıksal çıkarımlar, sûfilere özgü birtakım kavramlar (emir, sual, fenâ, vecd, sülûk, şeyh, mürşid, mürîd vs.) sıklıkla yer alır. Bu kavramlarla birlikte daha çok felsefî tasavvufa özgü olan ve bazısının anlamı belirgin bazısının belirsiz olduğu sözcük veya sözcük öbekleriyle de karşılaşmaktayız. Bunlar içerisinden ez-zâtu'l-kadîm, ez-zâtu'l-mutlak, en-nizâmu'l-kadîm, en-nizâmu'l-hâdis, et-taaluku's-sırf, tahkik, el-vücûdu'l-mutlak, el-vücûdu'l-mukadder, el-vücûdu'l-mukayyed, makamu'l-amel... vb. örnek olarak verilebilir. Bir vasiyet olmasından dolayıdır ki, emir sıygasının kullanımı bu risalede yaygın olarak görülmektedir. Birinci tekil şahsın ağzından dökülen cümlelerden oluşan bir metin özelliğindedir. Ancak “Bu vasiyeti dostları için yazdı.”, “İbn Seb'in'in (r.a.) sözlerinden” vb. gibi ifadelerin olması metnin başkasına yazdığını da göstermektedir. Risalede birtakım teşbihlerden yararlanarak edebî bir dilin ağırlığı göze çarpsa da kelimelerin ve filozofların görüşlerine yapılmış atıflar, birtakım karşılaştırmalar ve mantıksal çıkarımların yer alması, bu edebiliğinin akışını

¹⁰ Taftazânî, *İbn Seb'in ve felsefetuhu's-sûfiyye*, s.132-138.

zaman zaman bozmaktadır. Metinde ayetlere doğrudan veya dolaylı atıflar olduğu gibi, Ebu Cehil ve Firavun gibi tarihsel şahsiyetlerin isimleri, yergi ifadelerinin güçlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Metin bir vasiyet olsa da içerik bakımından bir tür nasihatname olarak da değerlendirilebilir. Zira risalede dinî ve tasavvufî tavsiyeler sıklıkla görülmektedir.

2. Vasiyetin Tahlili ve Değerlendirmesi

Bu risalenin, *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî* (*İbn Seb'in'in Dostlarına Vasiyeti*) adını taşıması, İbn Seb'in'in bunu yakın arkadaşlarına veya cemaatine hitaben yazdığını göstermektedir. Risalede geçen "Bu vasiyeti dostları için yazdı." ifadesi de bunu desteklemektedir.¹¹ Zira İbn Seb'in'in yolunu takip edenlerin Seb'iniyye adında bir tarikat oluşturdukları ve bunun başında da İbn Seb'in'in bulunduğu, yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir.¹² Ayrıca onun *Ahd İbn Seb'in li telâmizihî* adlı kısa bir risalesinden de bir tarikatının olduğu anlaşılmaktadır.¹³ Nitekim bu risalede İbn Seb'in, öğrencileriyle yaptığı bir ahitleşmeden söz etmekte ve risalenin sonunda "Seninle bunun üzerine sözleştim, seni öğrenci olarak kabul ettim ve seni kendileriyle özenilecek bir şekilde lisan-ı hal ile konuşulan dostlarımdan (ashab) kıldım."¹⁴ ifadeleriyle bunu belirtmektedir. Onun bu ifadeleri bir tarikata sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca İbn Seb'in'in düşüncesi de tasavvufî ve felsefî bir özellikte olduğu için böyle bir oluşumun ortaya çıkmış olması doğaldır.

İbn Seb'in, gerek tarikat olarak gerekse de düşünce olarak kendi yolunu, muhtemelen "fırka-i naciye" anlayışına dayalı olarak kurtuluşa ve hakikate ulaşan yol biçiminde dile getirmiştir. Zira o, hakikati arayanlara dair bir tasnif yapmış ve bu tasnife göre

¹¹ İbn Seb'in, *Vasiyyetu İbn Seb'in li eshâbihî*, *Resailu İbn Seb'in*, s.312.

¹² Seb'iniyye Tarikatı hakkında bkz. Birgül Bozkurt (Gülmez), *İbn Seb'in Hayatı Eserleri ve Felsefi Görüşleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008, s.12-16; "İbn Seb'in'in Hayatı İlmi Kişiliği ve Eserleri", *CÜİF Dergisi*, XII/2, 2008, s.360-364; Ebu'l-Vefâ Taftazânî & Oliver Leman, "İbn Seb'in", *İslam'da Bilgi ve Felsefe Kindi'den İktal'e İslam Düşünürleri*, (Haz. Mustafa Armağan), Şule Yay., İstanbul, 1999, s.154-155.

¹³ İbn Seb'in, *Ahd İbn Seb'in li telâmizihî*, *Resailu İbn Seb'in*, ss.43-44.

¹⁴ İbn Seb'in, *a.g.e.*, s.44.

hakikati arayanları kelmacılar, fakihler, filozoflar, sûfiler ve son olarak da muhakkik/mukarrebler olmak üzere beş grupta değerlendirmiştir. Ona göre bu gruplardan hakikati bulan, muhakkikler/mukarrebler grubudur. Bu son grup aslında İbn Seb'in'in benimsediği yoldan başkası değildir. Bununla birlikte İbn Seb'in'in metodu gereği, diğer gruplar büsbütün hatada ve bâtılda değildir; bunlarda da kısmen hakikatler olabilir. Bu nedenle İbn Seb'in, kendi hakikat yolunu aktarırken diğer grupların görüşlerini bir ön açıklama babında sunmaktan çekinmemiştir.¹⁵

Elimizdeki bu vasiyet beş bölümden oluşmaktadır. İbn Seb'in birinci bölümde Allah'a yönelmeyi, onun yolunu tutmayı, güzel ahlak ve sağlam bir inanca yapışmayı tavsiye etmiş ve benimsediği yol olan tahkik ehline (muhakkik/mukarreb) bağlanmayı ve onlar hakkında kötü konuşanlardan uzak durmayı öğütlemiştir. İkinci bölümde, benzer biçimde, doğru inanç, ibadet ve ahlak üzere olmanın gayeye ulaştıracağını dile getirmiştir. Üçüncü bölümde, istekli olmanın ve gayrette bulunmanın mutluluğa ulaştıracağını, bu mutluluk noktasında olanın Allah'ın nizamına vakıf olacağını ve tevhidi anlayacağını tavsiye etmiştir. Dördüncü bölümde, "ilm-i ilahî" ve "muvahhid" in tanımını veren İbn Seb'in, filozof ve sûfilerin bu konudaki yaklaşımlarını özetlemiş ve sûfilerin görüşlerine yakın bir tutum sergilemiştir. Beşinci ve son bölümde ise ruh konusunda kelmacıların, filozofların ve sûfilerin görüşlerini kısaca sunmuştur. Eserlerinin birçok yerinde görülebileceği üzere, bu risalenin sonunda yer alan beşinci bölümde de İbn Seb'in'in ifadeleri kaplı bir hal almaya ve söyledikleri anlaşılammaya başlamıştır. İşte bu noktada o, aslında üslubu ve metodu gereği kendi görüşünü vermiş olmaktadır. Bu da anlatılanlar sonunda zihinlerde oluşan bir çerçevedir ki, muhakkik/mukarreblerin yolu olan tahkik yolu işte budur.

Vasiyetin ayrıntılarına baktığımızda ilginç tespitlere ulaşabilmekteyiz. Besmele ve salvelenin ardından dostlarına seslenen

¹⁵ İbn Seb'in'in metodu ve hakikat arayışı ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Birgül Bozkurt, "Endülüslü Filozof Süfi İbn Seb'in'e Göre Hakikati Arayanlar", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.283-309.

İbn Seb'ın, onlara selam ve dua ettikten sonra bir kısmı şeriatın temel kurallarını bir kısmı da tasavvufî yolun gereklerini ifade eden iki konuda dostlarının yapmaları gereken şeyleri onlara öğüt olarak anlatır. Bu çerçevede şeriatın temel kuralları doğrultusunda dostlarından namaza devam etmelerini, tövbe ve istiğfar etmelerini, iyi işler yapmalarını, güzel ahlaklı olmalarını, Allah'ın hükümlerini ihmal etmemelerini ve bunların belli olan ile belirsiz kalan kısımlarını insanlara açıklamalarını, bireysel ilişkileri düzeltmelerini, hayır işlemelerini ve şeriatın farzlarını hakikat görmelerini istemiştir. İbn Seb'ın, tasavvufun gereği olarak da dostlarından şehvetlerine uymamalarını, nefis mücadelesi yapmalarını, güzel ahlaklı olmalarını, yüce makamlara ulaşmak için çaba sarf etmelerini, ruhanî hazları tatmalarını, birbirlerini Allah için sevmelerini, tarikatta istikamet üzerine durmalarını istemiştir.¹⁶

Ancak iki ayrı yolmuş gibi ifade edilen şeriat ve tarikat –ki İbn Seb'ın'da tarikat hakikate götürdüğü için aynı zamanda hakikattir-diğer bir ifadeyle şeriat ve hakikat, aslında onun düşüncesinde aynı şeylerdir. Zira onun, “Şeriatın farzlarını hakikate önceleyiniz, bu ikisini birbirinden ayırmayınız zira bu ikisi [şeriat ve hakikat] eşanlamlı isimlerdendir”¹⁷ ifadesi şeriat ve hakikatin aynı şeyler olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere klasik tasavvufta Allah'a ulaşma yolunda dört mertebe kabul edilir. Bunlar sırasıyla şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Bunlardan şeriat avama, tarikat havassa (seçkinler), hakikat havassu'l-havassa (seçkinlerin seçkinleri), marifet ise ehassu'l-havassa (seçkinlerin en seçkini) aittir. Dolayısıyla İbn Seb'ın de kendi tasavvufî yolunu, başka bir ifadeyle tahkik yolunu, hakikat olarak görmüş, ancak onu kesinlikle şeriat-tan ayrı ve onunla çelişen bir yol olarak kabul etmemiştir.

Diğer yandan İbn Seb'ın, muhtemelen kendi zamanında hakikat diye ortaya çıkan birtakım tasavvufî nitelikli yaklaşımlar noktasında dostlarına bir ikazda bulunmayı ihmal etmemiştir. O, kendisinin dile getirdiği hakikat ile kendi zamanında başkalarının ileri sürdüğü hakikatin aynı olmadığını şu sözleriyle dile getirmiştir:

¹⁶ İbn Seb'ın, *Vasiyyetu İbn Seb'ın li eshâbihî*, s.312.

¹⁷ İbn Seb'ın, *a.g.e.*, s.312.

“Şu zamanımızdaki [sözde] hakikati reddediniz, ona ve ehline Allah'ın lanetini okuyunuz, çünkü bu, yılının soktuğu sağlıklıdır demeye benzeyen bir hakikattir.” İbn Seb'în'in bunları bu şekilde vasıflandırmasının sebebi, sözde bu hakikat sahiplerinin, helal ve haramı önemsememeleri, hac aylarını, orucu ve haram ayları hafife almaları, çocuk ve aileleri için dünyevi şeylere yönelmeleri ve sonuçta rahmet ve yardım faziletlerinden mahrum kalıp Ebu Cehil ile Firavun'un yoluna uymuş olmalarıdır. İbn Seb'în'e göre bu sözde hakikat ehli olanlar Allah'ın ayetinde dile getirilen “Allah onları kahretsin! Nasıl da döndürülüyorlar!”¹⁸ durumuna müstahak olmuş kimselerdir.¹⁹

İbn Seb'în'in kendi döneminde karşılaşmış olduğu ve İbahiyye olarak ifade edebileceğimiz bu tür tasavvufi yaklaşımlara yönelik eleştirileri, Gazâlî'nin *el-Munkız mine'd-dalâl* ve *İhyau ulûmi'd-din'*deki eleştirilerini hatırlatmaktadır. Zira Gazâlî, bu eserlerinde, her şeyi mubah gören, ibadet, amel ve mücahedeye ihtiyaç duymayan ve kendilerine İbahiyye denilen sûfilerin bulunduğunu; bunların her şeyi mubah gördüğünü belirtmiş ve onlara yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuştur.²⁰ İlginç olan şudur ki, İbn Seb'în tıpkı Gazâlî gibi İbahiyye anlayışlarını açık ve sert bir şekilde eleştirmesine rağmen maalesef kendisi İbahiyye olmakla itham edilmiştir.²¹ Ancak görüldüğü üzere onun bu şekilde suçlanmış olması isabetsiz bir tutum olmuştur.

İbn Seb'în İbahiyye anlayışına yönelik eleştirilerde bulunduğu tan sonra hakikat olarak gördüğü yolun sınırlarını daha da belirginleştirerek, kendisine yakın olanların ehl-i sünnetin yoluna muhalefet etmeyen, onur ve cömertlik yolunu takip eden, yeniden dirilmeye (haşr), cehennem ve cennete inanan, Allah'ı görmeyi (ru'yet) her nimete tercih eden, Allah'ın rızasını isteyen, tüm halleriyle O'nun zatını talep eden ve nefisini terbiye edip mutlu kılan

¹⁸ Tevbe Suresi, 9/30.

¹⁹ İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.312.

²⁰ Gazâlî, *el-Munkız mine'd-dalâl*, Çev. Y. Pakış, Umran Yay., İstanbul, 1998, s.114 - 115; *İhyau ulûmi'd-din*, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1993, c. II, s. 635-636, c. III, s.177, 508, 656, 812, 861-863; c. IV, s. 76, 252.

²¹ Kütübî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, Matbaatu's-Saade, Mısır, trs., c.I, s.517.

insanlar olduğunu belirtmiştir.²² İbn Seb'în bu düşünceleriyle âdetta sisteminde en önemli yeri teşkil eden inanç esaslarına vurgu yapmış ve bu noktada kendi yolunun ehl-i sünnet yolunun dışında olmadığına dikkat çekmiştir. Dolayısıyla İbn Seb'în'in tahkik yolu, ehl-i sünnete muhalif bir yol olmamaktadır. Diğer taraftan onun bütün felsefesi bir bütün olarak ele alındığında bu ifadeyle ilgili başka yorumlar yapmak ve bununla çelişebilecek fikirler bulmak da mümkündür. Zira onun felsefesinde çok uç ifadelerle karşılaşmak sürpriz değildir.²³

İbn Seb'în, belirlemiş olduğu tahkik yolunu dostlarından birinin ihlal etmesi durumunda, ihlal edene birtakım yaptırımların uygulanması gerektiğine dikkat çekmiştir. İhlal edeni "muhalif" olarak nitelendiren İbn Seb'în'in muhalife yönelik bu yaptırımları bir tür tecrit niteliğindedir. Buna göre ayrılığı ve sapması açık olan her muhalif, Allah için terk edilmelidir, ona ilgi gösterilmemeli, herhangi bir şey hususunda ona güvenilmemelidir. Bunlara ek olarak tahkik ve onun ehli hakkında kötü konuşan birinin görülmesi durumunda, onun kovulması, azarlanması ve yerilmesi, onunla ilgilenilmemesi ve ondan bir şey kabul edilmemesi gerekir. İbn Seb'în "düşünce ve sözü saçma [olan]" şeklinde nitelendirdiği tüm muhaliflerle ne dünyada ne de ahirette herhangi bir ilişkisinin bulunmadığını ve onlardan bir beklentisi ve onlara ihtiyacının da olmadığını Allah'ı şahit göstererek dile getirmiştir.²⁴

Ancak İbn Seb'în bu kadar katı ve kesin ifadeler kullanmakla birlikte muhalifin tövbe etme ve hatasından dönme ihtimalinin de bulunduğunu düşünmüş, bu tövbe ve pişmanlığın birtakım kural ve ritüelleri gerçekleştirmekle mümkün olacağını ifade etmiştir. Buna göre muhalifle konuşmak ve ona selam vermek, ancak İbn Seb'în'in dostlarının hepsi huzurunda yüce Allah'tan affedilmeyi dilemesi; kendisi, durumu ve dostlarının da onun hakkında rıza

²² İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.312.

²³ İbn Seb'în'in felsefî sistemini ve görüşlerinin bütünü derli toplu olarak görmek ve bu konudaki tartışmalar için bkz. Bozkurt (Gülmez), *İbn Seb'în Hayatı Eserleri ve Felsefî Görüşleri*, s.73 vd.

²⁴ İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.312-313.

göstermesi, kötü sıfatlarından uzaklaşması ve yasak dava düzenini terk etmesiyle mümkün olur. Ancak bu kadarı İbn Seb'în için yeterli değildir. O, muhalifin ve günahı çok olanın, ayrıca saç kesme, yün giyme, akşamdan yatsının sonuna kadar durma ve susmayla bir tür cezaya çarptırılmasını da istemiştir.²⁵ İbn Seb'în'in "akşamdan yatsının sonuna kadar durma (vukûf)" ifadesiyle kast ettiği şey, muhtemelen ilgili vakitte birtakım tasavvufî riyazetleri yapmak demektir.

Buraya kadar İbn Seb'în, tahkik yolunun temel ilkelerini; şeriataın ibadet ve inanç esaslarına bakışı, benzer yollardan ayrıldığı noktaları ve kendi yolundan ayrılan muhalifin durumuyla ilgili yaptığı açıklamalarla netleştirmeye çalışmış oldu. Bundan sonra kendi tahkik yolunun ayrıntılarına girmeye başlayan İbn Seb'în, maalesef tahkik yolunu her anlatım girişiminde olduğu gibi, birtakım kapalı ifadeler ve kelime tekrarlarına başvurmakta ve bu da onun söylediklerini anlamayı oldukça güçleştirmektedir. Ancak onun söylediklerinden bir özet mana çıkarmak mümkündür. Buna göre kişi, istikamet üzere durur, ilminde, sözünde, davranış ve durumunda bu istikameti elde eder ve kazanır, bu istikamette gerekli olanı, gerekli zamanda ve gerektiği gibi yapar; şeriata, iyiyeye, güzel âdete, doğruya ulaştırın akla uyarsa; zorluklara sabreder, bütün şartlarına uyar ve edeplenir, kendisini bütünüyle şeriata ve umuduyla da hakikate yönlendirirse... vs. çok güzel konumlara yükselir, en yüce makamla güvenli bir yere ulaşır, âdetinin yani alışkanlığının düzenini yerle bir eder ve Allah'ın salih kullarından olur, Rabbine yakınlık hususunda maksudu gerçekleştirir. Fakat İbn Seb'în'e göre bu kişinin elinde bulunan bu iyilik, Rasülüne, şeyhine ve onu Allah için hazırlayan, donatan ve süsleyen, işlerini bildiren, onun hesabını tutan, ona iyilik ve kötülüklerini öğreten ve kendisine mürid, veli, said, müdrük, varis ve hatta bir manada halife denmesi uygun olan kişiye itaat etmesi sayesinde. İbn Seb'în'e göre hakikate ulaşan bu yol bir seyr-i sülûktür ve

²⁵ İbn Seb'în, *a.g.e.*, s.313.

bu yolda bir mürşid-i kâmile ihtiyaç vardır. Bu yoldaki en önemli unsur ise Allah'ı zikretmektir.²⁶

İbn Seb'in buraya kadar anlattıkları henüz seyr-i sülûkun başlangıcıdır. Allah'a ulaşmak, O'nun vahdaniyetini kavramak, her şeyin O'nda bittiğini görmek ve "Allah'tan başka ilah yoktur" a ermek asıl meseledir. Bu süreçte, sonraki aşama talep etmekle başlarlar. İbn Seb'in'de bir sebep sonuç zinciri içerisinde ilerleyen ve talebin ulaştığı sonucu gösteren akıl yürütmesi şöyle gerçekleşir: Kim talep ederse başarılı olur, kim başarılı olursa kazanır, kim kazanırsa olgunlaşır, kim olgunlaşırsa canlanır, kim canlanırsa onun isteği artar, kimin isteği artarsa amaçlamadığı şeyi dışarıda bırakır ve o şey aklına gelmez, işte bu onun nihaî olgunluğudur. Kimin nihaî olgunluğu gerçekleşirse mutlulardan olur, kim mutlulardan olursa talebi daha güçlü olur, şevki artar, soyut zatları görür, ona "emr âlemi" görünür ve kadîm nizamı anlar. Kim kadîm nizamı anlarsa, alışkanlığı ve sıfatları bakımından talebi durur, alışkanlığını ve sıfatlarını cevheriyle değiştirerek harekete geçer. İbn Seb'in'e göre kim her yönden fiile çıkarsa, hâdis ve geçici olan nizamın yıkılmasıyla kadîm zatı yani Allah'ı müşahede eder, Allah'ın bir olduğunu belirtir, Allah'ın dışındaki tüm bilinenleri atarak Allah'ı bulduran bir olumsuzlamayla tevhide yol alır ve aslında mazi olan ama müstakbel bir yargıyla şimdiki de isteyerek "Allah'tan başka ilah yoktur" der.²⁷

İbn Seb'in yukarıdaki bu akıl yürütmesinin sebep sonuç ilişkisiyle başladığı ama sonuç itibariyle tekrar başa döndüğü ve bu yönüyle âdeta bir kısır döngünün ortaya çıktığı görülür. Bu durum yadırganabilir ve eleştirilebilir. Ancak onun benimsediği vahdet anlayışının mutlak bir vahdet olduğu göz önüne alınırsa ve bunun da sadece varlık olarak Allah'ı ifade ettiği hesaba katılırsa, bu döngüsellik çok da mantıksız olmadığı görülecektir.²⁸

²⁶ İbn Seb'in, *a.g.e.*, s.313.

²⁷ İbn Seb'in, *a.g.e.*, s.313-314.

²⁸ Yasir Şeref, *Felsefetu'l-vahdeti'l-mutlaka inde İbn Seb'in*, s.112, 114, 115 vd.; İbn Seb'in, *Risaletu'l-Kavsiyye li İbn Seb'in*, *Resailu İbn Seb'in*, s.42; *Kitabu'l-İhâta*, *Resailu İbn Seb'in*, s.149.

Vasiyyet' te de ifade edildiğine göre İbn Seb'în'de ilm-i ilahî, yani Allah'ın bilgisi, vahdetin bilgisidir. İlm-i ilahî demek, tevhit demektir. Muvahhit de sırf vahdet dışında kendisinde bilinen ve bilgi namına her ne varsa silip atan neticenin sahibi olan kişidir. İşte vahdet dışındaki her şeyi silip atma noktasına ulaşan kişinin bulunduğu bu düzey, İbn Seb'în'e göre maksudun ya da amacın anlaşıldığı düzeydir.²⁹

İbn Seb'în, bu noktada filozof ve sûfîlerin ilm-i ilahîyle ilgili görüşlerine de dikkat çeker ancak genel manada onları yetersiz bulur. O, filozofların maksud üzerine, ilk gaye üzerine, başka bir ifadeyle ilm-i ilahî üzerine konuştuklarını, ancak gelişigüzel davranışlarından dolayı hakikati kavrayamadıklarını düşünür. İbn Seb'în'in devam eden cümleleri ve diğer eserlerinde geçen ifadeleri hesaba katıldığında, ona göre filozoflar, insan ile Tanrı arasında boşluk bırakmış olurlar.³⁰ Nitekim bundan dolayı o, vasiyetin bu bölümünde sevenle sevilenin arasında boşluk olmaması gerektiğini ifade eden şu cümleleri sarf eder: “‘Muhakkik’ ve ‘muhibb’İN niyeti, tahkik ettiği veya sevdiği şeye ulaşmaksa şayet, kendisiyle sevdiği arasında bir ortak boşluk kalırsa, vuslat gerçekleşmez.” Çünkü İbn Seb'în'e göre sevgi, sevilenle birleşmedir (ittihâd). Ancak bu düzey İbn Seb'în'e göre sûfîlerin derecesidir ve ona göre sûfîler ilm-i ilahîden “fenâ”yı kast ederler. Sûfîlere göre “idraki idrak etmekten aciz olmak da idraktır.” Onlara göre Mutlak Varlık da öyle bir Hakk'tır ki mukkayyed varlık veya mümkün varlık yani insanlar onu bilince yok olup gider. Ve ittisal işte bu düzeyde gerçekleşir.³¹

İbn Seb'în, metinden anlaşıldığı kadarıyla, sûfîlerden farklı olarak gördüğü ve fakat onların da üstünde yer alıyormuş gibi gözüken “seçkin (esfiya) sûfîler”in de benzer bir yaklaşımları olduğunu dile getirir. Bu sûfîlere göre gaye, vecd ve fenâdır; onlara göre mutlu, bunların kendisi için gerçekleşmesine ve bunları bul-

²⁹ İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.314.

³⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Bozkurt (Gülmez), *İbn Seb'în Hayatı Eserleri ve Felsefi Görüşleri*, s.160-168.

³¹ İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.314

masına göredir. Esfiya sûfler için ilm-i ilahî, fikir ve en büyük zikirdir, rahmanî rahmetin nefhalarına yani soluklarına maruz kalmak, kalbe varid olan şeylerden hislerin ve amelin durgunlaşması, ruhanî kuvvelerin sarf edilmesi, kalbin Allah'ın dışındaki şeylerden boşaltılması, Allah'ın zikriyle süslenmesi ve amelde gayret göstermektir.³²

İbn Seb'în'in bu ifadelerine iyice bakıldığında, birbirinden ayrılmış gibi gözükten "esfiya sûfler" ile "sûfler" arasında aslında çok da bir farklılık kalmamış olmaktadır. Belki de bundan olsa gerektir ki, o, tasavvufî nitelikteki bu ifadelerini sûfler başlığı altında değerlendirir ve onların ilm-i ilahî ile ilgili görüşleri olarak aktarır. İbn Seb'în'e göre ilm-i ilahî konusunda filozofların öncülleri ilmî, sûflerinin öncülleri ise ahlakîdir. Ancak buna rağmen İbn Seb'în'e göre sûfler, filozoflara göre hakikate daha yakındır.³³ Onun bu yaklaşımı, düşüncesinin tasavvufa yakın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.³⁴

İbn Seb'în, vasiyetinin sonunda sûflerinin Allah için kullandığı bir isme dikkat çekmek ister. Bu da ruhtur. Ancak bunu anlatmaya geçmeden önce Eş'arilere göre aklın, ruhtan başka bir şey olduğunu; filozoflara göre, aklın soyut bir güç (kuvve-i mücerrede), insan nefsi (nefsi natıka) ya da ruh gibi kavramlarla eş anlamlı kullanıldığını belirtir. Sûflere göre ise ruhun, bu söylenenlerden farklı olduğunu; sûflerinin bazen onu, kendisiyle göklerin ve yerin var edildiği Hak için kullandıklarını, kimi zaman ona Zat'ın sıfatlarından bir sıfat dendiğini, bazen ona "kelime" adını verdiklerini, bazen nizamı kontrol eden "cüz'i kaziyeye" dediklerini belirtmiştir. "Cüz'i kaziyeye"nin ne olduğu noktasında İbn Seb'în açık ifadeler kullanmasa da bununla mevcudatı içine alan ve onunla tekleşen bir şeyi kast ettiği söylenebilir. Bu cüz'i kaziyenin varlıklarla tekleşmesi, onlarla birleştiği ve böylece de değiştiği anlamına gelme-

³² İbn Seb'în, *a.g.e.*, s.314

³³ İbn Seb'în, *a.g.e.*, s.314.

³⁴ İbn Seb'în'in "rahmet", "tövbe" ve "zikir" konuları bağlamındaki tasavvufî düşünceleri için bkz. Mehmet Necmettin Bardakçı, "Abdülhak İbn Seb'în ve Tasavvufî Düşünceleri", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.121-144.

melidir. Cüz'i kaziyenin bu anlama geliyor olması, İbn Seb'în'in sonraki ifadelerinden anlaşılabilir. Çünkü o şöyle demektedir: "Sûfîler şu sözleriyle bu duruma işaret etmişlerdir: Her şeyde onun sırrından bir sır vardır: Cisimlerde durur, bitkilerde ortaya çıkar, hayvanlarda hareket eder, insanda ise ilan edilir."³⁵ Buradaki açıklamalarıyla İbn Seb'în sûfîlerde ruhun Tanrı anlamındaki kullanım biçimlerinden birine dikkat çekmiş olmaktadır ki, bu durum onun vahdet düşüncesiyle benzerlik gösterse de eksiktir. Zira İbn Seb'în'in vahdeti, mutlak bir vahdet, mutlak bir birliktir (el-vahdetu'l-mutlaka). Bu vahdette tek bir taraf vardır o da Allah'tır. Diğer varlıklar Allah'ın karşısında bir hiç mesabesinde dir.³⁶

Sonuç olarak İbn Seb'în'in vasiyeti, İslam düşüncesindeki vasiyet geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Bu vasiyet diğer vasiyetler gibi, tek başına anlaşılması zor olan bir içeriğe sahiptir. Zira vasiyetler çok öz bilgiler barındırır ve anlaşılması için düşünürün veya filozofun diğer eserlerinin mutlak surette göz önüne alınmasını gerektirir. İslam filozof ve düşünürlerine ait vasiyetlerin irdelenmesi ve bir bütün olarak değerlendirilmesi İslam felsefesi ve tasavvuf alanlarında ihmal edilmiş bir husustur. Bu konuda başka vasiyetlerin gün yüzüne çıkarılması, tahkikli neşirlerinin, çevirilerinin ve tahlillerinin yapılması gerekir. Özellikle İslam ahlak felsefesi, tasavvuf ve tasavvuf felsefesi açısından önemli unsurlar barındıran bu vasiyetlerin karşılaştırılması ve kaynaklarının ortaya konması da diğer önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Risalenin Türkçe Çevirisi

İbn Seb'în'in Dostlarına Vasiyeti

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

³⁵ İbn Seb'în, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, s.315.

³⁶ İbn Seb'în'deki vahdet-i mutlaka düşüncesiyle ilgili derli toplu bilgiler için bkz. Muhammed el-Adlûnî el-İdrîsî, *Felsefetu'l-vahdeti fi tasavvufi İbn Seb'în*, Dâru's-Sakâfe, 1998; Yasir Şeref, *Felsefetu'l-vahdeti'l-mutlaka inde İbn Seb'în*, s.103-175; Taftazânî, *İbn Seb'în ve felsefetu'hu's-sûfiyye*, s. 198-248.

Onun [İbn Seb'în] -Allah ondan razı olsun- sözlerinden: Allah'ın salât ve selâmı Efendimiz Muhammed'in ailesinin, dostlarının üzerine çokça olsun.

Bu vasiyeti dostları için yazdı.

Size selam olsun, Allah sizi korusun. Namazlara devam ediniz, şehvetlerin peşine düşme konusunda nefislerle mücadele ediniz. Allah'ın [O'na] dönen ve tövbe eden kulları olunuz, iyilikleri [yapma] hususunda güzel ahlaktan yardım isteyiniz, yüce derecelere ulaşmak için çalışınız, yüce ahkâmı ihmal etmeyiniz, ilahî durumların belirlenmiş olanlarıyla belirlenmiş olmayanlarını açıklayınız, ruhanî hazların özelini ve genelini tadınız, aranızda Allah için sevmeyi sürdürünüz, hayır işleyiniz ve aranızı düzeltiniz,³⁷ tarikatta istikamet üzere olmalısınız, şeriatın farzlarını hakikate önceleyiniz, bu ikisini birbirinden ayırmayınız zira bu ikisi [şeriat ve hakikat] eşanlımlı isimlerdendir. Şu zamanımızdaki [sözde] hakikati reddediniz, ona ve ehline Allah'ın lanetini okuyunuz, çünkü bu, yılanın soktuğu sağlıklıdır demeye benzeyen bir hakikattir.³⁸ Bu [sözde hakikatin] sahipleri, helal ve haramın sınırını önemsemezler, hac aylarını, orucu ve haram ayları hafife alırlar: "Allah onları kahretsin! Nasıl da döndürülüyorlar!"³⁹ Onlara cehalet hükümleri baskın geldi, onlar çocuk ve aile için tüm geçici şeyleri (araz) çokça topluyorlar, rahmet ve yardım faziletlerinden mahrum kalıyorlar ve Ebu Cehil ile Firavun'un yoluna uyuyorlar. Biliniz ki, sizden bana yakın olan, ehl-i sünnetin yoluna muhalefet etmeyen, onur ve cömertliği olanın yoluna uyan, yeniden dirilmeye (haşr), cehennem ve cennete inanan, Allah'ı görmeyi (ru'yet) her nimete tercih eden, bundan sonra Allah'ın rızasının her rahmetin aslı olduğunu bilen, edepten sonra Zat'ı sıfat ve fiillerle birlikte isteyen, kalkma ve gitmede [yani] bütün durumlarda nefisini [Allah'ı] müşahedeye özendirir. Ayrılığı ve sapması açık olan her

³⁷ Enfal Suresi 8/1'e atıf yapılmıştır. [Çevirenin Notu]

³⁸ Bu ifade bir deyimdir. Birini yılan veya akrep soktuğunda o kişi için bunun sağlık ve iyilik olduğu anlamında "bu selimdir" denir. Oysa ortada bir tehlike mevcuttur. [Çevirenin Notu]

³⁹ Tevbe Suresi, 9/30. [Bedevî'nin Notu]

muhalif, kardeşlerinizden de olsa, Allah için onu terk ediniz, (203) ona ilgi göstermeyiniz, herhangi bir şey hususunda ona güvenmeyiniz; hepinizin huzurunda yüce Allah'tan affedilmeyi dilemedikçe, kendisi, durumu ve sizler hakkında rıza göstermedikçe, kötü sıfatlarından uzaklaşmadıkça ve yasak dava düzenini terk etmedikçe ona selam vermeyiniz. Allah'ı şahit gösteriyorum ki, düşünce ve sözü saçma [olan] her bir muhaliften ilişki kestim, benimle onun arasında ne dünyada ne de ahirette bir ilişki vardır. Kimin ayağı kayarsa Allah'tan af dilesin ve onun geçmişi onu aldatmasın. [Ey dostlarım] bulunduğunuz durumdan hoşnut olunuz, zira bu çağda bu [duruma] ulaşan kimse yoktur. Sizden günahı çok olanın tövbesini ancak saç kesme, yün giyme, akşamdan yatsının sonuna kadar durma ve susmayla kabul ediniz. Sizden kim tahkik ve onun ehli hakkında kötü konuşan birini duyarsa, onu kovsun, terk etsin, azarlasın ve yersin; onunla ilgilenmesin ve bundan sonra ondan [bir şey] kabul etmesin. Biliniz ki, ne göklerde ne de yerde, ne dünyada ne de ahirette, ne takdir edilmiş umutta, ne var edilmiş varlıkta, ne de kadîm nizamda, ne mutlak ilişkide, ne kendisine işaret edilenin durumunda, ne sınırlı cisimlerde, ne soyut zatlarda, ne bölümlenen arazlarda, ne kapsamlı olgunluklarda ne de sayılan harflerde –Allah'ın zatı ve O'nun için beni dost edinenin zatı hususu müstesna- benim böyle birine ihtiyacım yoktur. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi, ilişkisini [ve alakasını] doğru yapana ve yolunu istikamet üzere tutana olsun!

İbn Seb'în'in (r.a.) sözlerinden: Kim başlangıcında istikamet üzere olur; ilminde, sözünde, davranış ve durumunda onu olması gerektiği gibi elde eder ve şartlarıyla kazanır; onda, gerekli olanı, gerektiği gibi, gerektiği şekilde, gerekli olan vakitte yaparsa ve şeriata, iyiye, güzel âdete, doğruyu bulan akla uyarsa; zorluklara (teklîf) kendisindeki tüm saygıyla sabreder, bütün şartlarına uyar ve emriyle edeplenir, söylemek istediklerini (işaret) ifadeleriyle örter, kendisini bütünüyle şeriata ve umuduyla da hakikate yönlendirir; ameli yapınca bilincinde olur ve istek durumunda umudu olursa, emir ve nehiy sıygısıyla sükûn bulursa, tembelliğin en dibinden çalışmanın makamı ve en üstteki âlemle harekete ge-

çer ve tehlikeli yolları üç âlemlerle kat ederse, iyilerin konumlarına yükselir, kurtulmuş olanın düzeyinde en büyük makamla yer alır, alışkanlığının (âdet) düzenini yerle bir eder ve Allah'ın salih kullarından olur, Rabbine yakınlık hususunda maksudu gerçekleştirir (tahkik). Dolayısıyla onun elindeki iyilik, Resul'üne, şeyhine ve onu Allah için hazırlayan, donatan ve süsleyen, işlerini ona hatırlatan, onu sorgulayan, iyilik ve kötülüklerini ona öğretilene itaat etmesidir ki, ona da mürîd, veli, saâd, müdrik, hatta vâris ve belki bir manada halife denmesi uygundur. Sülûktaki durum da böyledir, fakat [bu] Yüce Allah'ın zikriyle olur.

İbn Seb'în'in (r.a.) sözlerinden: Kim talep ederse başarılı olur, kim başarılı olursa kazanır, kim kazanırsa olgunlaşır, kim olgunlaşırsa canlanır, kim canlanırsa [onun] talebi artar, kimin talebi artarsa amaçlamadığı şeyi dışarıda bırakır ve o şey aklına gelmez, işte bu onun nihaî olgunluğudur. Kimin nihaî olgunluğu gerçekleşirse mutlulardan olur, kim mutlulardan olursa talebi daha güçlü olur, (240) şevki artar, soyut zatları görür, ona "emr âlemi" görünür ve kadîm nizamı anlar. Kim kadîm nizamı anlarsa, alışkanlığı (âdet) ve sıfatları bakımından talebi durur, alışkanlığını (âdet) ve sıfatlarını cevheriyle değiştirerek harekete geçer. Kim her yönden fiile çıkarsa, bilgisinin bilgisine ve işaretine ve işaret edenine kadar hâdis nizamın yıkılmasıyla kadîm zatı müşahade eder; Allah'ı birler, [Allah'ı] bulduran olumsuzlamayla⁴⁰ ve aziz ve celil olan Bir'in dışındaki tüm bilinenleri [atarak] tevhide yol alır ve [aslında] mazi ama müstakbel bir yargıyla şimdiki isteyerek "Allah'tan başka ilah yoktur" der.

İbn Seb'în'in (r.a.) sözlerinden: İlk⁴¹ olarak öğrenmen gereken şey, "ilm-i ilahî"nin vahdetin bilgisi için kullanılmasıdır. İlm-i ilahîden kastedilen tevhihtir. Muvahhid ise "sırf vahdet" hariç kendisinde bulunan tüm bilinenleri ve "ilk işaret edilen"i gösteren

⁴⁰ Buradaki ifade "es-selbu'l-mûcid" şeklinde olup büyük ihtimalle kelime-i tevhidin "lâ İlahê" kısmındaki olumsuzlamaya işaret etmekte ve "illallah" kısmını bulduran ya da ortaya çıkartan olumsuzlamayı ifade etmektedir. [Çevirenin Notu]

⁴¹ el-ûla: Aslında bu "le-evvelen"dir. [Bedevî'nin Notu]

ve nispet edilen "bir"e delalet eden her ilmi silip atan neticenin sahibidir. Bu dereceye ulaşan, amacı kavramıştır. Filozoflar (kudema) ilk gaye hakkında konuşurlar ama ikinciye anlayamamışlar ve gelişi güzel davranmışlardır. Bunun üzerine biz diyoruz ki, "muhakkik" ve "muhibb" in niyeti, tahkik ettiği veya sevdiği şeye ulaşmaksa şayet, kendisiyle sevdiği arasında bir ortak boşluk kalırsa, vuslat gerçekleşmez. Eğer iyi incelersen, sevgi (hubb), sevilenle birleşmedir (ittihâd) ve bu, sûfîlerin derecesidir. Onlar ilm-i ilahîden kast edilenin "fenâ" olduğunu zannederler ve onlara göre, "idraki idrak etmekten aciz olmak da idraktır." Ve [yine onlara göre] mutlak varlık da öyle bir Hakk'tır ki, mukayyed⁴² [varlık] onu bilince yok olur, gider. Onlar varlığı mutlak, mukayyed ve mukadder olarak bölerler ve haz almanın da ancak ittisalden sonra olduğunu [kabul ederler]. Onların bu konuda uzun açıklamaları vardır. Her ne kadar filozofların öncülleri ilmî, sûfîlerin öncülleri de ahlakî olsa, sûfîler filozoflara göre hakikate daha yakın olanlardır. Seçkin (esfiya) sûfîlere -Allah onlardan razı olsun- göre ise gaye, vecd ve fenâdır; onlara göre mutlu, kendisi için bunların gerçekleşmiş olmasına ve bunları bulmasına göredir. Onlara göre ilm-i ilahî, fikir ve en büyük zikir olup rahmanî rahmetin soluklarına (nefahât) maruz kalmak, kalbe vârid olan şeylerden hislerin ve amelin durgunlaşması, ruhanî kuvvelerin sarf edilmesi, kalbin Allah'ın dışındaki şeylerden boşaltılması, aziz ve celil olan Allah'ın zikriyle süslenmesi ve amelde gayret göstermektir. İşte bu, ilm-i ilahînin ne olduğu konusunda sûfîlerin görüşleridir.

İbn Seb'în'in (r.a.) sözlerinden: Eş'âfîlere göre akıl, ruhtan başka bir şeydir. Filozofa (hakim) göre, akıl, kuvve-i mücerrede, nefsi natıka ya da ruh diye söylediklerin eşanlamlı isimlerdir. Sûfî âlimlere göre ruh, bu anlatılanlardan farklıdır: Bazen onu, kendisiyle göklerin ve yerin var edildiği Hak için kullanırlar. Kimilerince ona Zat'ın sıfatlarından bir sıfat denilir. Bazen ona "kelime" adını verirler. Bazen [ona] nizamı kontrol eden "cüz'i kaziyeye" derler ki onda hiçbir varlık feyizle olmamıştır, [bu kaziyeye] eşyayı içine alarak [onlarla] tekleşmiştir ve [bu kaziyeye] şey[leri] zatından

⁴² Yani mukayyed varlık başka bir ifadeyle insan. [Bedevî'nin Notu]

gerektirse de [onlara] birleşmez; [bu kazıyye] kendisine izafe edilen şeyin mahiyetinin bir parçası olsa da değişmez. Sûfiler şu sözleriyle bu duruma işaret etmişlerdir: Her şeyde onun sırrından bir sır vardır: Cisimlerde durur, bitkilerde ortaya çıkar, hayvanlarda hareket eder, insanda ise ilan edilir.

Elhamdülillah bitti.

4. Risalenin Arapça Metni

وصية ابن سبعين لأصحابه

بسم الله الرحمن الرحيم

ومن كلامه رضي الله عنه، وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم كثيراً:

هذه الوصية كتبها لأصحابه

سلام عليكم حفظكم الله. حافظوا على الصلوات وجاهدوا النفوس في اتباع الشهوات. وكونوا عباد الله أوأبين توابين، واستعينوا على الخيرات بمكارم الأخلاق، واعملوا على نيل الدرجات السنية، ولا تغفلوا عن الأحكام السنية، وخلصوا مخلص الأحوال الإلهية ومهملها، وذوقوا مفصل اللذات الروحانية ومحملها، ولازموا المودة في الله بينكم، وافعلوا الخير وأصلحوا ذات بينكم، وعليكم بالاستقامة على الطريقة، وقدموا فرض الشريعة على الحقيقة، ولا تفرقوا بينهما فإنهما من الأسماء المترادفة، واکفروا بالحقيقة التي في زمانكم هذا، وقولوا عليها وعلى أهلها لعنة الله، فإنها حقيقة كما سُمِّي اللديغ سليماً وأهلها يهملون حد الحلال والحرام، ويستخفون بأشهر الحج والصوم والأشهر الحرم {قاتلهم الله أنى يُؤفكون} ^{٤٣}. قد غلبت عليهم أحكام الجهل، وأكثروا من جمع الاعراض للولد والأهل، وحرموا مزية الرحمة والعون، وأسعفوا بسيرة أبي جهل وفرعون. واعلموا أن القريب إلى منكم من لا يخالف سنة أهل السنة، ويوافق طاعة من له العزة والمنة، ويؤمن بالحشر والنار والجنة، ويفضل الرؤية على كل نعمة، ويعلم أن الرضوان بعدها أصل كل رحمة، ويطلب الذات بعد الأدب مع الصفات والأفعال، ويغبط نفسه بالمشاهدة في القوم والروح في كامل الأحوال. وكل مخالف بان منه التخلف والفساد وإن كان من إخوانكم فاهجره في الله [٢٠٣] ولا تلتفتوا إليه ولا تسلّموا له في شيء، ولا تسلّموا عليه حتى يستغفر الله العظيم بحضور الكل منكم، ويرضى عن نفسه وحاله وعنكم، ويخرج عن صفاته المذمومة، ويترك نظام دعوته المخرومة. وأنا أشهد الله أنى قد خرجت عن

كل مخالف سخيف العقل واللسان، ولا نسبة بيني وبينه في الدنيا ولا في الآخرة. فمن زلَّ قَدَمُهُ يستغفرُ اللهَ ولا يَخْذَعُهُ قَدَمُهُ واغْتَبَطُوا بما أنتم عليه، فما في العصر من يصل إليه؛ والقوي الذنب منكم لا تقبلوا له توبة إلا بخلق الرأس، ولبس الصوف، والوقوف من المغرب إلى العشاء الآخرة، والصمت. ومن يسمع منكم من يتكلم القبيح في التحقيق وأهله فازجره واهجره ووجَّوه ودُّمُوه، وتغافلوا عنه ولا تقبلوا بعد ذلك منه. واعلموا أنه لا حاجة لي في السموات ولا في الأرض، ولا في الدنيا ولا في الآخرة، ولا في الأمل المقدر ولا في الكون المكوّن ولا في النظام القاسم، ولا في التعلق الصرف، ولا في الشأن المشار إليه، ولا في الجسوم المقيدة، ولا في الذوات المجردة، ولا في الأعراض المبددة، ولا في الكمالات الممتدة، ولا في الحروف المعتدّة إلّا في ذات الله، وفي ذات من صحبني من أجله. والسلام على من صلحت نسبته، واستقامت سُنَّتُهُ، ورحمة الله تعالى وبركاته!

ومن كلامه رضي الله عنه: مَنْ استقام في بدايته وحصلها على وجهها وظفر بشرطها في علمه وقوله وفعله وحاله، وفعل فيها ما ينبغي كما ينبغي على ما ينبغي في الوقت الذي ينبغي ووافق الشرع والمعروف والعادة الجميلة والعقل المُسَدَّد وصبر على تكليف كل محترم عنده، وحفظ على شروطه كلها وتأدب مع أمره، وستر إشارتها بعبارتها، ومال بجملته إلى الشريعة، وبأمله إلى الحقيقة، وحدث نفسه بما ذكر في زمان العمل، وبالأمل في حال السؤال، وسكن بصيغة الأمر والنهي، وتحرك من أسفل البطالة بحضرة الجد وعالم الحد، وقطع عقاب المُهْلِكات بالعوالم الثلاثة، وصعد على منازل الأبرار، ورُتِب المنجية بالمقام الأعظم، وخرب نظام عاداته، وكان من عباد الله الصالحين وحقّق المقصود في القُرْب من ربه، فإن الخير بيده في طاعة رسوله وشيخه ومن يُدَبِّرُهُ ويُجَهِّزُهُ ويزوِّدُهُ لله وينبئه على مصالحه ويحاسبه ويعرّفه بحسناته وسيئاته خَلِيق أن يقال له مريد، بل وليٌّ، بل سعيد، بل مدرك، بل وارث؛ بل خليفة بمعنى ما. وكذلك هذا الأمر في السلوك لكن بذكر الله تعالى.

ومن كلامه رضي الله عنه: مَنْ طَلَبَ ظفر، ومن ظفر ربح، ومن ربح تأنس، ومن تأنس نشط، ومن نشط زاد طلبه، ومن زاد طلبه أخرج ما لم يقصده ولا يحظر له على قلب، وهو كماله الأخير. ومن حصل له كماله الأخير كان من السعداء، ومن كان من السعداء اشتد طلبه، [٢٤٠] وزاد شوقه، وعاین الذوات المجردة، وكشف له عالم الأمر، وطالع النظام القاسم. ومن طالع النظام القاسم وقف

طلبه من حيث عاداته وصفاته، وتحرك من حيث خرق غاداته وصفاته بجموهرة. ومن خرج للفعل من كل الجهات شاهد الذات القديمة بتخرب نظام الحادثة حتى من خبر خبرها ومن إشارتها ومشيرها ووحّد وركب التوحيد بالسلب الموجد، وجميع ما يعلم سوى الواحد عز وجل، وقال: لا إله إلا الله بالقضية المستقبلية وهو بالماضية وطلبه بالحاضرة.

ومن كلامه رضي الله عنه: والذي تحتاج إليه أن تعلمه أن الأولى^{٤٤} أن يطلق العلم الإلهي على معرفة الوحدة، وأن المقصود منه هو التوحيد، وأن الموحّد هو صاحب النتيجة الماحية لكل معلوم فيه غير الوحدة المحضة، ولكل علم يدل على واحد منسوب ومشير إلى مشار أول. والذي يبلغ هذه الدرجة أدرك المقصود. والقدماء تكلموا في الغاية الأولى، ولم يفهموا الثانية وخبطوا خبط عشواء. فنقول: إذا كان مراد المحقق والحبّ الوصول إلى ما حققه أو أحبه وبقي بينه وبين محبوبه فُصّل مشترك، فلا وصول. والحب إذا حققته هو الاتحاد بالمحبوب وهذه رتبة الصوفية. وزعمت أن المقصود من العلم الإلهي هو الفناء، والعجز عن درك الإدراك إدراك عندهم، وأن الوجود المطلق هو الحق الذي إذا علمه المُقَيّد^{٤٥} تلاشى، وذهب. وقسموا الوجود إلى مطلق ومقيد ومقدّر، وأن الالتذاذ لا يكون إلا بعد الاتصال. ولهم في ذلك كلام طويل. وهم أقرب إلى الحق من القدماء. وإن كانت مقدمات القدماء علمية، فمقدمات الصوفية خلقية. فالمقصود عند الصوفية الأصفياء رضي الله عنهم هو الوجد والفناء، والسعيد عندهم بحسب ما يثبت له ذلك ويجده. والعلم الإلهي عندهم الفكر والذكر الأكبر والتعرض لنفحات الرحمة الرحمانية وركود الحواس والعمل بما يرد على القلب، وتصريف القوى الروحانية، وتخليبة القلب من غير الله تعالى، وتخليته بذكره جل وعلا، والجد في العمل. فهذا مذهب الصوفية في العلم الإلهي ما هو.

ومن كلامه رضي الله عنه: العقل عند الأشعري غير الروح، وعند الحكيم قولك عقل وقوة مجردة ونفس ناطقة أو روح أسماء مترادفة. والروح عند علماء الصوفية غير ما ذكر: تارة يطلقونها على الحق الذي قامت به السموات والأرض، وقيل هي صفة من صفات الذات، وتارة يطلقون عليها الكلمة، وتارة القضية الجزئية ضابطة النظام فيها كان كل موجود ليست بفيض، وكانت متحدة تعم الأشياء،

^{٤٤} في الأصل: لا ولا (!).

^{٤٥} أي الوجود المقيد، أي الإنسان.

وليسست باتحاد، وإن كانت ألزم للشيء من ذاته. وليسست بحالة، وإن كانت جزء ماهية من الشيء
المضاف إليها وإليها يشيرون حيث قولهم: إن في كل شيء سرًا من سره: حمد من الجمادات وظهر
في النبات وتحرك في الحيوان، وأُعْلِن في الإنسان.
تم بحمد الله.

Kaynakça

- Bardakçı, Mehmet Necmettin, "Abdülhak İbn Seb'în ve Tasavvufî Düşünceleri", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.121-144.
- Bozkurt (Gülmez), Birgül, *İbn Seb'în Hayatı Eserleri ve Felsefî Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2008.
- _____, "İbn Seb'în'in Hayatı İlmî Kişiliği ve Eserleri", *CÜİF Dergisi*, XII/2, 2008, 347-380.
- _____, "Endülüslü Filozof Sûfî İbn Seb'în'e Göre Hakikati Arayanlar", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.283-309
- Bozkurt, Ömer, "İbn Seb'în ve Hakkında Yapılan Çalışmalar", *İSTEM*, y.7, sy.14, 2009, ss.191-206.
- el-İdrîsî, Muhammed el-Adlûnî, *Felsefetu'l-vahdeti fi tasavvufi İbn Seb'în*, Dâru's-Sakâfe, 1998.
- Gazâlî, *el-Munkız mine'd-dalâl*, Çev. Y. Pakiş, Umran Yay., İstanbul, 1998.
- _____, *İhyau ulûmi'd-din*, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1993.
- _____, *Gazâlî'nin Vasiyeti*, (Gazâlî'nin *Kitâbu'l-İmlâ fi işkâlâtî'l-İhyâ* eseri içerisinde), *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Çev. Mahmut Kaya, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.409-412.
- İbn Miskeveyh, *İbn Miskeveyh'in Vasiyeti*, (Ebu Hayyan et-Tevhidî'nin *el-Mukâbesât* eserinin içerisinde), *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Çev. Mahmut Kaya, Klasik Yay., İstanbul, 2003, s.269-271.
- İbn Seb'în, *Resailu İbn Seb'în*, Tahkik: Abdurrahman Bedevî, Daru'l Mısıriyye, Kahire, 1956.
- _____, *Vasiyyetu İbn Seb'în li eshâbihî*, *Resailu İbn Seb'în*.
- _____, *Risaletu'l-Kavsiyye li İbn Seb'în*, *Resailu İbn Seb'în*.
- _____, *Kitabu'l-İhâta*, *Resailu İbn Seb'în*.
- _____, *Ahd İbn Seb'în li telâmizihî*, *Resailu İbn Seb'în*.
- İbn Sina, *el-İşârât ve't-tenbihât*, Çev. A. Durusoy, M. Macit, E. Demirli, Litera Yay., İstanbul, 2005.
- İbnu'l-Arabî, Muhyiddin, *Kitabu'l-Vasâyâ Futuhât Deryasından Vasiyetler-1*,

- Çev. Abdullah Tâhâ Feraizoğlu, Kitsan Yay., İstanbul, 1999.
- _____, *Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Mısır, 1854, c.4, ss.492-611.
- Kütübî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, Matbaatu's-Saade, Mısır, trs.
- Râzî, Fahrettin, "Fahrettin Râzî'nin Vasiyeti", (Haz. ve Çev. M. Cüneyt Kaya) *Bilim ve Sanat Vakfı Bülten*, y.16, sy. 56, (Eylül-Aralık 2005) ss.65-66.
- Sühreverdî, Şihabuddin, *İşrâk Felsefesi Hikmetü'l-İşrâk*, Çev. Tahir Uluç, İz Yay., İstanbul, 2012, ss.221-222.
- Şeref, Muhammed Yasir, *Felsefetu'l-vahdeti'l-mutlaka inde İbn Seb'în*, Daru'r-Reşid, Irak, 1981
- Taftazânî, Ebu'l-Vefâ, *İbn Seb'în ve felsefetuhu's-sûfiyye*, Daru'l-Kitabi'l-Lübni, Beyrut, 1973.
- _____, Ebu'l-Vefâ & Leman, Oliver, "İbn Seb'în", *İslam'da Bilgi ve Felsefe Kindi'den İkbâl'e İslam Düşünürleri*, (Haz. Mustafa Armağan), Şule Yay., İstanbul, 1999.

